

УДК 346.21
DOI [https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i1\(42\).989](https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i1(42).989)

М. М. Кириленко
orcid.org/0000-0003-2518-9375
аспірант кафедри цивільного права та процесу
Донецького національного університету імені Василя Стуса

САМОЗАХИСТ ЯК НЕЮРИСДИКЦІЙНА ФОРМА ЗАХИСТУ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ МІСЬКИХ РАД У ГОСПОДАРСЬКИХ ВІДНОСИНАХ

Постановка проблеми. Функціонування міських рад, як і інших категорій учасників господарських відносин, пов'язане із виникненням спорів, потребою захисту їх прав і інтересів. Успішність реалізації повноважень цих суб'єктів залежить від стану законодавчого забезпечення механізму захисту прав і інтересів в різних сферах, на які поширюється їх компетенція. Стабільний розвиток територіальних громад міст пов'язаний із рівнем нормативно-правового регулювання даного питання, оскільки всебічність врахування тих або інших аспектів захисту прав і інтересів вказаних суб'єктів напряму впливає на ступінь управління комунальною власністю, стан регуляторної діяльності в сфері господарських відносин. Захист прав і інтересів здійснюється в рамках передбаченого законодавством порядку, тобто через застосування належної форми, вибір якої здійснює зацікавлена у таких діях сторона, тобто, в даному випадку міські ради. Серед форм захисту прав і інтересів виділяють юрисдикційну (дозволяє звертатись за захистом до державних або інших уповноважених органів, які наділені компетенцією застосувати заходи для відновлення порушених прав і інтересів, припинення порушення) і неюрисдикційну (охоплює дії суб'єкта щодо захисту прав і інтересів, які здійснюються ним самостійно, без звернень за допомогою до відповідних органів). Зважаючи на те, що неюрисдикційна форма не передбачає додаткового звернення до тих або інших органів щодо забезпечення захисту (в рамках судового та позасудового порядку), вивчення механізму її законодавчого регулювання є актуальним в площині розвитку господарських відносин міських рад. Особливої уваги заслуговує самозахист, який набув найбільш широкого поширення в сфері господарських відносин, в тому числі у діяльності міських рад. Також зміни в рамках законодавства, яке регулює діяльність міських рад, положеннях нормативно-правових актів, що регламентують ті або інші сфери їх господарських відносин в Україні обумовлюють актуальність вивчення зазначеного питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання регулювання форм захисту прав і інтересів на загальному рівні вивчалися в роботах: Н. Башурин [1, с. 7-8], Л.В. Діденко [3, с. 46],

І.В. Лагутіної [4, с. 7-8], І.П. Лихолат [5, с. 16], О.О. Маркова [6, с. 341], О.О. Панасюк [8, с. 760], І. О. Ромащенко [9, с. 111], М.В. Сидоренко [10, с. 331], Ю.М. Сидорчук [11, с. 83], Н.В. Шевчук [13]. При цьому, відсутні наукові дослідження питання законодавчого забезпечення механізму захисту прав і інтересів міських рад, в тому числі із використанням неюрисдикційної форми, що обумовлює потребу вивчення даної проблематики.

Метою дослідження є систематизація джерел законодавства в сфері самозахисту прав і інтересів міських рад щодо господарських відносин в Україні.

Завдання поданого матеріалу по обраній проблемі. Для досягнення зазначеної мети визначено такі завдання: визначення основних елементів механізму регулювання самозахисту прав і інтересів міських рад щодо господарських відносин в Україні; оцінка і характеристика категорій законодавства щодо регулювання елементів зазначеного механізму.

Виклад основного матеріалу. Неюрисдикційна форма передбачає використання самозахисту прав і інтересів учасників господарських відносин, в тому числі вона застосовується стосовно міських рад, які реалізують повноваження із управління комунальним майном і проведення регуляторної діяльності.

Вивчення наукових підходів (Н. Башурин [1, с. 7-8], О.О. Панасюк [8, с. 760], Ю.М. Сидорчук [11, с. 83], Н.В. Шевчук [13]) дозволяє констатувати основні правові ознаки самозахисту, це, зокрема, дії (заходи), які обираються самостійно, підстави та цілі. Зокрема, дослідження характеристик та визначень даної форми захисту прав і інтересів, дало змогу сформулювати його правову сутність, яка визначає особливості господарських відносин міських рад. А саме, самозахист прав і інтересів міських рад в сфері господарських відносин є неюрисдикційною формою протидій, яка передбачає заходи, які обираються самостійно, і що мають юридичний або неюридичний характер, і яка виникає через їх порушення (або виникнення реальних загроз порушення), і може бути націлена на захист як власних прав і інтересів, так і прав і інтересів місцевих громад в сфері комунальної власності, регуляторній діяльності в сфері гос-

подарських відносин, на усунення або ліквідацію наслідків порушень, може бути представлений в рамках низки способів реалізації, які є такими, що не заперечені на рівні законодавства, моральних основ суспільного розвитку, сформульовані в межах порушених прав, інтересів, характеру порушень і їх правовим наслідкам. Самозахист прав і інтересів розглядається також в якості правової можливості (вказано в роботі О.О. Панасюк [8, с. 760]). Можна припустити, що акцент на тому, що визначення досліджуваного феномену у якості можливості обмежує його правові ознаки. Визначення сутності поняття самозахисту прав і інтересів міських рад необхідне для розвитку теоретико-правових основ даного поняття.

Проведемо дослідження законодавчого регулювання такої форми захисту прав і законних інтересів міських рад як самозахист.

Правові засади застосування самозахисту як неюрисдикційної форми захисту прав та законних інтересів осіб передбачені нормами ЦК України (стаття 19). В даному випадку, до категорії осіб, які можуть використовувати самозахист прав і інтересів відносяться як фізичні, так і юридичні особи. Потрібно зазначити, що так як міські ради відносяться до категорії юридичних осіб (визначено в положеннях ч. 2 ст. 8 Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» щодо особливостей державної реєстрації органів місцевого самоврядування як юридичних осіб»), самозахист може бути застосований для даних структур.

Оцінка змісту положень цивільного законодавства щодо вказаної форми захисту прав і законних інтересів дає можливість визначити особливості її застосування до захисту прав і інтересів міських рад в Україні.

Сформулюємо законодавче регулювання підстав використання самозахисту прав і інтересів міських рад.

Варто зазначити, що підставами захисту прав і інтересів виступають протиправні посягання і порушення як стосовно власних прав, так і щодо прав інших осіб (п. 1 ст. 19 ЦК України). Стосовно міських рад можна виділити такі напрямки законодавчого регулювання підстав здійснення самозахисту прав і законних міських рад у господарських відносинах. А саме:

1. Порушення права комунальної власності міст (визначено на основі аналізу переліку збитків, які повинні підлягати до відшкодування особами, якими допущено господарські правопорушення (п. 1 ст. 225 ГК України), складу прав міських рад (п. 5 ст. 60 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»). Підставами даного права в рамках спеціального права, є:

- порушення умов договорів оренди об'єктів, які знаходяться у комунальній власності і неусу-

нення таких порушень (ст. 19 Закону України «Про оренду державного та комунального майна»);

- порушення умов договорів концесії (порушення п. 3 ст. 21 Закону України «Про концесію»;

- порушення умов продажу земельних ділянок з боку осіб, зацікавлених у даній процедурі (п. 5 ст. 128 ЗК України);

- порушення умов купівлі-продажу комунального майна, яке знаходиться в комунальній власності (порушення п. 3 ст. 26 Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна»).

2. Порушення правил регуляторної діяльності в сфері господарських відносин:

- порушення з боку суб'єктів господарювання умов доступу до об'єктів, які знаходяться в комунальній власності (будівельні об'єкти, кабельні лінії електрозв'язку, будинкові розподільні мережі, енергетичні, транспортні об'єкти) (п. 57 ст. 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», п. 3 ст. 15 Закону України «Про доступ до об'єктів будівництва, транспорту, електроенергетики з метою розвитку електронних комунікаційних мереж»;

- порушення з боку суб'єктів господарювання умов нарахування, сплати місцевих податків і зборів, встановлених міськими радами (порушення п. 24 ст. 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», гл. 4 ПК України (щодо визначення, порядку сплати зобов'язань платників податків (стосовно яких нарахувано місцеві податки і збори)).

Потрібно виділити основи законодавчого регулювання способів самозахисту прав і інтересів міських рад.

В рамках ЦК України визначено, що способами самозахисту можуть виступати засоби протидії, не заборонені в рамках закону і, такі, що не будуть суперечити основам моральних засад суспільства (п. 1 ст. 19).

Виявлено, що основним засобом самозахисту, в рамках якого здійснене правове закріплення легітимізації міської ради стосовно повноважень, про управління господарським сектором є Положення про господарську компетенцію міської ради, яка передбачає перелік прав в сфері господарських відносин (п. 2 ч. 4 ст. 57 ГК України).

Аналіз норм галузевого законодавства, положень наукових досліджень (А.І. Денис [2], Н.М. Мельниченко [7], Ю. Труфанова [12]) дозволив виокремити вказані засоби, це зокрема:

- Договори оренди (умови і особливості укладання регулюються положеннями гл. 58 ЦК України, Закону України «Про оренду державного та комунального майна», Методикою оцінки майна (щодо об'єктів, визначених в п. 1 даної методики), Методикою оцінки об'єктів оренди

(стосовно об'єктів, встановлених п. 1 Загальних положень Методики), Методикою розрахунку орендної плати за державне майно щодо об'єктів, визначених п. 1 ст. 3 Закону України «Про оренду державного та комунального майна»);

- Договори купівлі-продажу майна (умови і особливості укладання регулюються розділом IV Законом України «Про приватизацію державного і комунального майна»);

- інші правові документи, які підтверджують порушення прав міської ради в господарській сфері (регулюється ч. 2 п. 2 ст. 19 ЦК України – встановлено, що вибір способів самозахисту здійснюється самостійно (на розсуд міських рад). До таких документів можуть бути віднесені: акти виконаних робіт, рахунки-фактури, накладні на виконані роботи, які підтверджують виконання певних робіт (послуг) щодо захисту прав і законних інтересів міських рад.

Варто зазначити, що визначені засоби протидії передбачають правові засади регулювання прав і інтересів міських рад за певними напрямками господарських відносин. Зокрема, в їх положеннях вказано умови таких відносин, повноваження, якими наділені сторони, в тому числі міські ради.

Необхідно зазначити, що характер способів самозахисту прав і інтересів міських рад в господарських відносинах може бути визначено на підставі положень п. 2 ст. 19 ЦК України. А саме, передбачено, що вказані способи самозахисту прав і законних інтересів міських рад слід визначити на підставі:

- відповідності змісту порушених прав. Встановлюється зміст порушених прав і законних інтересів міських рад (вид порушення в сфері господарських відносин; обсяг порушень прав і законних інтересів міських рад в сфері господарських відносин). Варто зазначити, що порушення прав в сфері управління та розпорядження майном комунальної власності міської ради можуть фіксувати самостійно, підтверджуючи їх відповідним актом оцінки майна (підстава: п. 4 ст. 3 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» (регулюється право на такі дії), також для даних цілей можуть бути залучені фахівці (п. 1 ст. 30 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні»). Потрібно зазначити, що п. 2 ст. 7 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» регулюється перелік обов'язкових випадків щодо оцінки майна, зокрема, вказано на встановлення сум збитку, розмірів відшкодувань. Відповідно, відшкодування майнових прав міських рад у разі пошкодження або втрати майна повинно передбачати обов'язкову оцінку їх обсягів;

- відповідності наслідкам, спричинених вказаними порушеннями (визначається обсяг відповідних наслідків: втрачена вигода через несвоєчасну сплату за господарськими договорами; несплата зобов'язань за господарськими договорами; збитки через знищене або пошкоджене майно).

За результатами аналізу визначено, що вибір способів самозахисту прав і інтересів міських рад регулюється положеннями:

- п. 2 ст. 19 ЦК України (стосовно встановлення умов вибору способів даної процедури) та гл. 26 ГК України (відносно складу таких способів: штрафні і оперативно-господарські санкції);

- п. 1 ст. 1164 ЦК України (щодо визначення шкоди, витрат згідно із матеріалами актів, інших документів).

Так як господарські відносини міських рад із суб'єктами господарювання в контексті договірної взаємодії пов'язані із розпорядженням і управлінням комунальним майном, визначено, що основними видами самозахисту за даним напрямком є встановлення штрафних санкцій і оперативно-господарських санкцій. Відносно орієнтиру на самозахист прав міських рад у господарських відносинах із іншими особами (як фізичними, так і юридичними особами, в тому числі органами публічної влади) без застосування договірних відносин, самозахистом є вимога щодо сплати відшкодування за нанесену шкоду (підстава: п. 1 ст. 1164 ЦК України).

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Було представлено систематизацію джерел законодавства в сфері самозахисту прав і інтересів міських рад щодо господарських відносин в Україні. Сформульовано сутність та правові ознаки самозахисту як неюрисдикційної форми захисту прав і інтересів міських рад в господарській сфері. Визначено, що серед таких ознак можна виділити, зокрема: дії (заходи), які обираються міськими радами самостійно, підстави та цілі. В рамках положень наведеного дослідження вперше виокремлено джерела законодавчої бази регулювання самозахисту прав та законних інтересів міських рад у господарських відносинах в розрізі застосування: 1) загального законодавства (ст. 55 Конституції України, ст. 15, 19 ЦК України); 2) спеціального законодавства (ст. 20, 57, 179, 225, глава 26 ГК України); 3) спеціалізованого і галузевого законодавства (Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», Закон України «Про оренду державного та комунального майна», Закон України «Про концесію», ЗК України, Закон України «Про приватизацію державного і комунального майна», Закон України «Про доступ до об'єктів будівництва, транспорту, електроенергетики з метою розвитку електронних комунікаційних мереж», ПК України, інші правові документи).

До перспектив подальших досліджень в даній сфері можна віднести питання зарубіжного досліду законодавчого регулювання самозахисту прав і інтересів міських рад, інших категорій органів місцевого самоврядування.

Література

1. Башурин Н. Неюрисдикційні форми захисту науково-технічної інформації. Підприємство, господарство і право : науково-практичний господарсько-правовий журнал. 2020. № 2. С. 5-11.
2. Денис А. І. Особливості правового регулювання оренди державного та комунального майна. Ефективність державного управління. 2014. Вип. 38. С. 368-373.
3. Діденко Л. В. Співвідношення судових та позасудових способів захисту цивільних прав. Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. 2020. № 3. С. 44-49.
4. Лагутіна І. В. Форми захисту трудових прав працівників : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Одеса: Нац. ун.-т «Одеська юридична академія», 2007. 20 с.
5. Лихолат І. П. Юрисдикційні засоби врегулювання та вирішення правових спорів в Україні. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2018. Том 1. С. 15-20.
6. Маркова О. О. Захист суб'єктивних прав і законних інтересів при застосуванні форм договірної регулювання відносин. Форум права. 2013. № 3. С. 340-346.
7. Мельниченко Н. М. Поняття та загальна характеристика припинення цивільно-правових договорів. Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. 2011. Т. 24 (63). С. 345-358.
8. Панасюк О. О. Поняття та класифікація форм захисту авторських прав. Форум права. 2013. № 1. С. 758-762.
9. Ромащенко І. О. Порядок та форми захисту суб'єктивних цивільних прав та охоронюваних законом інтересів шляхом зміни та припинення правовідношення. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2017. Вип. 3. Т. 1. С. 110-115.
10. Сидоренко М. В. Виникнення права на захист цивільних прав, свобод та інтересів. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / гол. ред. С. В. Ківалов; відп. за вип. Л. І. Кормич. Одеса: Національний університет "Одеська юридична академія" : Південноукраїнський центр гендерних проблем. 2012. Вип. 44. С. 328-336.
11. Сидорчук Ю. М. Форми реалізації права на захист в українському праві: проблемні питання. Науково-інформаційний вісник. Право. 2013. № 8. С. 81-85.
12. Труфанова Ю. Правове регулювання оренди державного та комунального майна в Україні. Актуальні проблеми правознавства. 2021. № 2(26). С. 156-161.
13. Шевчук Н. В. Самозахист як спосіб захисту прав інтелектуальної власності. Малий і середній бізнес (право, держава, економіка). 2009. № 3-4. С. 179-181.

Анотація

Кириленко М. М. Самозахист як неюрисдикційна форма захисту прав і законних інтересів міських рад у господарських відносинах. – Стаття.

Метою дослідження є систематизація джерел законодавства в сфері самозахисту прав і інтересів міських рад щодо господарських відносин в Україні.

Узагальнення положень наукових підходів дозволило сформулювати сутність та правові ознаки самозахисту як неюрисдикційної форми захисту прав і інтересів міських рад в господарській сфері. Обґрунтовано, що серед таких ознак можна виділити, зокрема: дії (заходи), які обираються міськими радами самостійно, підстави та цілі. Визначено, що самозахист прав і інтересів міських рад в сфері господарських відносин є неюрисдикційною формою протидії, яка передбачає заходи, які обираються самостійно, і що мають юридичний або неюридичний характер, і яка виникає через їх порушення (або виникнення реальних загроз порушення), і може бути націлена на захист як власних прав і інтересів, так і прав і інтересів місцевих громад в сфері комунальної власності, регуляторній діяльності в сфері господарських відносин, на усунення або ліквідацію наслідків порушень, може бути представлений в рамках низки способів реалізації, які є такими, що не заперечені на рівні законодавства, моральних основ суспільного розвитку, сформульовані в межах порушених прав, інтересів, характеру порушень і їх правовим наслідкам.

З'ясовано, що в рамках положень наведеного дослідження вперше виокремлено джерела законодавчої бази регулювання самозахисту прав та законних інтересів міських рад у господарських відносинах в розрізі застосування: 1) загального законодавства (ст. 55 Конституції України, ст. 15, 19 ЦК України); 2) спеціального законодавства (ст. 20, 57, 179, 225, глава 26 ГК України); 3) спеціалізованого і галузевого законодавства (Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», Закон України «Про оренду державного та комунального майна», Закон України «Про концесію», ЗК України, Закон України «Про приватизацію державного і комунального майна», Закон України «Про доступ до об'єктів будівництва, транспорту, електроенергетики з метою розвитку електронних комунікаційних мереж», ПК України, інші правові документи).

Ключові слова: самозахист прав та законних інтересів міських рад, міські ради, порушення права комунальної власності міст, порушення правил регуляторної діяльності в сфері господарських відносин, порушення.

Summary

Kyrylenko M. M. Self-defense as a non-jurisdictional form of protection of the rights and legitimate interests of city councils in economic relations. – Article.

The purpose of the study is to systematize the sources of legislation in the field of self-defense of the rights and interests of city councils regarding economic relations in Ukraine.

The generalization of the provisions of scientific approaches allowed to formulate the essence and legal features of self-defense as a non-jurisdictional form of protection of the rights and interests of city councils in the economic sphere. It is substantiated that among such features it is possible to allocate, in particular: actions (actions) which are chosen by city councils independently, the bases and the purposes.

It is determined that self-defense of the rights and interests of city councils in the field of economic relations is a non-jurisdictional form of counteraction, which provides for measures chosen independently and of a legal or non-legal nature, and arising from their violation be aimed at protecting both their own rights and interests, and the rights and interests of local communities in the field of communal property, regulatory activities in the

field of economic relations, to eliminate or eliminate the consequences of violations, can be presented in a number of ways of implementation, which are not disputed at the level of legislation, moral foundations of social development, formulated within the violated rights, interests, nature of violations and their legal consequences.

It was found that within the provisions of the study for the first time identified sources of legal framework for self-protection of rights and legitimate interests of city councils in economic relations in terms of application of: 1) general legislation (Article 55 of the Constitution of Ukraine, Articles 15, 19 CC); 2) special legislation (Articles 20, 57, 179, 225, Chapter 26 of the Civil Code

of Ukraine); 3) specialized and sectoral legislation (Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine", Law of Ukraine "On Lease of State and Municipal Property", Law of Ukraine "On Concession", Land Code of Ukraine, Law of Ukraine "On Privatization of State and Municipal Property", Law Ukraine "On access to construction, transport, electricity for the development of electronic communications networks", the PC of Ukraine, other legal documents).

Key words: self-defense of the rights and legitimate interests of city councils, city councils, violation of the right of communal property of cities, violation of the rules of regulatory activity in the field of economic relations, violation.